

ÚRNAPI TANÍTÁSOK (Kelemen Didák prédikációi az Oltáriszentségről)¹

MACZÁK IBOLYA

Az irodalomtörténeti kutatások igazolták, hogy a régi magyarországi egyházi beszédekben gyakran található olyan szövegrészek, amelyek már korábban megírt művekből származó szó szerinti átvételek. Ez a mai szépírói gyakorlatban többnyire plágiumnak számító eljárás, az úgynevezett kompiláció a barokk korban természetesnek, mi több, követendőnek számított, hiszen sok esetben az egyházi tanításhoz való feltétlen ragaszkodás jelének tekintették. Kelemen Didák így fogalmazott 1729-ben megjelent *Buza Fejek* című prédikációs-kötetének előszavában: „A’ felséges Mindenható Úr Isten, véghetetlen Irgalmasságából annyira gondot viselt mindenkor a szegényekre és szükölködőkre, hogy több kegyes Atyai áldási között, az Aratok után el hullott, ’s meg maradt Buza fejeket is azoknak táplálására rendelte (...). Gondot viselt több szükölködő szolgája között reám-is igyefogyott szegényre azon véghetetlen Irgalmasságú Felség, midőn szent szolgálattyaiban hiven el járó és szorgalmatosan Arató munkásai után: az az: az Anyaszentegyházban hiven tanító Sz. Atyák, és az ő Parancsolatit és törvényt szorgalmatosan hirdető Pradikátorok után számomra-is annyi Buza fejeket hagyott, hogy azokkal nem csak magam fogyatkozásának eleget tehetnék, hanem más nálam inkább szükölködőknek is nyújthatnék segedelmet.”²

Nem mindenki vélekedett hasonlóan a szövegalkotásról – különösen, ha ezt hitviták esetén érvként lehetett felhasználni. Helmeczi Komoróczy István református püspök 1741-ben megjelent *Igazság paisa* című írásának előszavában felháborodásának adott hangot a következő okokból: „(...) két egyházi rendű Személyeket jegyzek meg, kik nyomtatásba Magyar nyelven, az Oltári Szentségről ki bocsátott Prédikációjok által, arra tzeloznak, hogy el áltatván tanítványinkat, magok után vonják. (...) Ugy látzik Prédikációjok meg fontolásából, hogy ezek egy

¹ Írásom az *Oltáriszentség-prédikációk – több változatban* című, az „*Ember lenni mindég, minden körülményben*”: *Tanulmányok Kiczenko Judit születésnapja alkalmából* kötetben megjelenés alatt álló dolgozatom, valamint a Kelemen Didák-konferencián elhangzott előadásom új adatokkal gazdagodott változata.

² Kelemen 1729. Nyilvánvalóan e megfontolásból kaphatta a kötet címét is, mely teljes egészében így hangzik: „Buza fejek Mellyeket az Evangeliombéli Aratok után felszedegetvén Az az Anyaszentegyház hiv Pásztorinak írásibul egybe-keresvén és élő nyelvén tett praedikállása után kévébe kötvén 's ezen könyvben foglalván, és Advent első Vasárnapot fogvást Husvétig való Vasárnapokra alkalmaztatván az könyvek nélkül szükölködő Prædikátorok és más lelki éhező Hiveknek kedvékért ki bocsátott Seraphicus Szent Ferenc Atyának Minorita Conventualis Szerzetiben lévő T. P. Kelemen Didák.”

más kezére jádtzottak: mert a' mit az Első rövidebben ellenünk ki-adott, a' Második azt ki szélesítette, és az Elsőnek, szavait, többire, ígéről ígére le írta. Éles elmének jelét találtam ugyan a' Prédikációkba; mind az által a' kettőt egybe vetvén, azonnal gyanúskodtam, hogy vagy az Elsőből írta le a' Második az egy formájú szokat; vagy pedig mind kettő más Tudós Ember munkájából. Nemis tsalatkodtam meg ez gondolatomba. Mert mikor már ez Prédikációkra; nevezetesen a' bővítéssel valóra készített Feleletnek vége felé közelítettem volna, jöve kezemhez egy jóakarómtól, ama széles tudományú és nagy elméjű Cardinál Pázmány Péternek Kalaúzos Írása, melynek Xledik Könyvébe, mind két Prédikációnak, többire, minden szavait ígéről ígére fel találtam. (...) Meg esmértem, hogy mind két Prédikáló az említett Papi Fejedelemnek elméjével böltselkedvén, és annak régi munkáját, újnak és maga munkájának tettevén, akar hirre és ditséretre kapni; Az ilyen ember nevezetik a' Tudósoktól PLAGIARIUS LIBRORUM.”³ A dühös – és láthatóan filológiai felvérteztséggel rendelkező – Helmeczi kifakadása a Kelemen Didák által írt, 1721-ben kiadott és a Bernárd Pál néven jegyzett, 1735-ben megjelent beszédre vonatkozott.

Kétségtelen, hogy az Oltáriszentségről szóló prédikációk teológiai tárgyaknál fogva erősen kötöttek, s mivel gyakorta Pázmány *Kalaúzából* táplálkoztak, nem véletlen, hogy hasonlítanak egymásra. Kelemen Didák 1721-ben kelt úrnapi beszédéről Ocskay György már megállapította,⁴ hogy a kompilátor a *Kalaúz* 11. könyvének 1. és 4. részét használta fel. Az átvételek középpontjában az a Pázmány-szövegrész áll, amelyben a jezsuita hitszónok a szentírás értelmezésével kapcsolatos gondolatait, illetve Krisztus vérének a szentségben való jelenlétét igazolta a pohárról szóló igéket elemezve. Kiegészítésképpen megállapíthatjuk, hogy Pázmány úrnapi beszédei is a források közé tartoznak.

Jóllehet Kelemen Didák 1721-es prédikációja jelentős mértékben kompiláció, de a minorita hitszónok eljárása mind szerkezeti, mind pedig szövegszervezői szempontból jelentős szerkesztői teljesítményként értékelendő, hiszen a kompilátor több forrást váltogatott, ezeken belül pedig sorrendi cserét, illetve stilisztikai módosításokat hajtott végre. Akad példa „tömörítésre” is, azaz olvasható prédikációjában olyan szövegrész, amelyben a nagy jezsuita előd szövegéből húzott ki tagmondatokat. Erre a forrás jelentős terjedelmű körmondatai biztosíthatnak lehetőséget. Hasonló típusú Pázmány-átvételek találhatók a *Buza Fejek* című kötet nagybőjt negyedik vasárnapjára írt beszédében is.

Ez utóbbi szöveg elkerülhette Helmeczi figyelmét – a filológus Hargitai Andreáét⁵

³ GNATERETH 1741

⁴ OCSKAY 1982, 436–448.

⁵ HARGITAI 2001, 638–656.

és a beszédet hitviták szempontjából elemző Tasi Rékáét⁶ azonban nem! –, jóllehet erre is igazak a protestáns hitszónok észrevételei, melyek szerint a beszéd jelentős mértékben Pázmány *Kalauzából* táplálkozik. Megállapítható azonban, hogy a *Buza Fejekben* szereplő, Oltáriszentségről szóló prédikációjában mindenképpen összetettebb, „bonyolultabban” felépített beszédet kompilált Kelemen Didák a számára ekkorra már sejtetően jól ismert Pázmány-forrásból. Az előző prédikációhoz képest még feltűnőbb a minorita hitszónok kompilációs „stílusa”, hiszen a kiválasztott szövegrészeket úgy tömörítette, hogy apró „szakaszokat”, rövid részeket húzott ki a Pázmány-beszédből annak ellenére, hogy beszédében alig van olyan oldal, amely nem tartalmaz – akárha kis részben is – kompilációt.

Felhasználta-e Kelemen Didák saját korábbi prédikációját későbbi hitszónoklatához? Minden bizonnyal igen. Bőséges adatok ugyan jelenleg nem állnak rendelkezésünkre ennek bizonyítására, de néhány rész azt igazolja, hogy 1721-ben megjelent szövegét a későbbi beszédeibe is – módosítva vagy változtatások nélkül – beillesztette.

Az alábbi szövegrész azt példázza, hogy Kelemen Didák olykor részletebben bontotta ki régebbi megfogalmazását.⁷

Kelemen, 1721	Kelemen, 1729
„Az első, kitt a’ testi gyönyörúségek ki csiklandának a’ csuklyából, hiszi-is, nem-is. Mert azt mongya: hogy Christus Teste-is, kenyér-is, a’ Teste-is a’ kenyérrrel egygyüt, vagy benne, vagy alatta, vagy mellette ott vagyon valahól. A másik, a’ ki fazakat törvén ki szökék közüllünk, meg vakmeröitvén magát, egy általlyában csak meg tagadá, hogy nem valóságos Teste, s-vére, hanem csak jele, pecsétjtje. ” ⁸	„Luther Márton, ki a’ Testi undok kivánságok után indúla, Klastromot oda hagyta, Istennek tett erős fogadása ellen rossz életre adá magát, hiszi-is, nem-is; Mert azt mongya, hogy Kristus Teste is, Kenyér-is, a’ Test-is a’ kenyérrrel edgyüt, vagy benne, vagy alatta, vagy mellette, de ott vagyon valahol. ” ⁹
	„(...) Kálvinus János, ki a’ Papi életet el hagyván ki szökék közüllünk, magát meg vakmeröitvén egy általlyában csak meg tagadá, nem valóságos Teste, vére, hanem csak jele, ’s pecsétjtje. ” ¹⁰

⁶ TASI 2005, 199–215.

⁷ A forrásszöveget betűhív átirásban közöltem, az egyezéseket félkövér betűtípussal jelöltem.

⁸ KELEMEN 1721

⁹ KELEMEN 1729, 208.

¹⁰ KELEMEN 1729, 209.

Az 1721-es szöveg forrás voltát az is igazolja, hogy az 1729-es szöveget filológiai szempontból elemző Hargitai Andrea nem állapította meg Pázmány-átvételt a jelzett helyeken. A fenti idézetek sovány bizonyító erejét érdekesebbé teszi, hogy a második Kelemen-szöveg 209. lapon lévő Pázmány-átvétele után közvetlenül egy korábbi Kelemen-szövegrész következik, amely ráadásul közvetlen folytatása a 208. lapon lévő átvétel forrásának.

Az 1735-ben megjelent – Helmecezi által is kárhóztatott – Bernárd Pál-szöveg a *Kalauz*-átvételek mellett jelentős részben ezt a 1729-es Kelemen-beszédet is magába olvasztotta – legalábbis erre utal a szöveg számos olyan mondata, amely a *Kalauz*-ban nem szerepel, ám a Bernárd-beszédben szó szerint, s azonos sorrendben fordul elő, mint Kelemen Didáknál. Különösen feltűnő ez azoknál a részeknél, amelyek különböző liturgikus szövegekre – konkrétan Szent Péter, Szent Jakab és Szent Márk liturgiájára – vonatkoznak, amit a prédikáció keletkezése idején a római katolikus szertartásokban már nem használtak.

Bernárd Pál jelentős mértékben kompilálta művét. Kelemen Didák már említett, kötetben megjelent, más alkalomra írt beszédén kívül 1721-es úrnapi beszédét, valamint Pázmány *Kalauz*-átvételt és úrnapi prédikációját egyaránt saját szövegébe illesztette. Azt a tényt, hogy Bernárd váltogatta forrásait – s nem feltétlenül a Kelemen-szövegek közvetítésével nyúlt a Pázmány-forráshoz, s nem minden esetben csak a jezsuita előd művét használta –, azok a részek szemléltetik, amelyek több beszédben is előfordulnak.

Bernárd Pál Kelemen Didák 1721-es beszédét használta az alábbi esetben:¹¹

Pázmány	Bernárd	Kelemen, 1721
A tanítványok botránkozása-után pedig azt mondá nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az Ember fiát felmenni, a hol elébb vólt? az-az, ha ezt ily nehéznek itilétek</i>	A' tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztatott-é meg titekete? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a' hol elébb vala 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek</i>	A' Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá: <i>Ez botránkoztatotté meg titekete? hát mikor látangyátok az ember Fiát fel menni a' hol elébb vala ugyan szent János hatodik részinek hatvan harmadik</i>

¹¹ Az egyezéseket szemléltetve többnyire a korábban keletkezett szöveg – illetve ennek adatai – kerül(nek) az összehasonlító táblázat első oszlopába. Három szöveg összehasonlítása esetén azonban az áttekinthetőség kedvéért a két forrás kerül a táblázat két szélére, az újonnan létrejött szöveg pedig középre: ily módon jobban érzékelhetők az egyezések, s szemléletesebb egyik vagy másik forrás igazolása. Egyezés alatt ebben az esetben csak olyan szó előfordulását értem, amely mindhárom forrásban fellelhető.

<p>mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe-menetelem-után, hogy itt e földön az én testemet kel ennetek. Vagy a mint egyebek magyarázzák: Akkor sem fogjátok-e hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midőn menybe-menetelemet látván, istenségemről bizonyosok lehettek?”¹²</p>	<p>itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a’ földön az én testemet kellyen ennetek. Így erőssíti Kristus a’ Tanítványokat az ő testéről való értelemben. El-hivék azért a’ Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk őket meg nem csalta abban, a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adot, hanem a’ maga valóságos testét s-véret mondván: vegyétek és egyétek ez az én testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a’ ’Zidók, azért hit nélkül maradának, némely Tanítványok-is ebben meg ütközzvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a’ mostaniak-is érthetnek, ha ők JEsussal járnak-é, avagy a’ szökevény Tanítványokkal.”¹³</p>	<p>versében. Az-az, ha eszt ily nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe menetelem után, hogy itt a’ Földön az én Testemet kellyen ennetek. Láttjátok-é mint erőssíti Christus a’ Tanítványokat az ő testiről való értelemben. El hivék azért az Apostolok, hogy Christus Urunk őket meg nem csalta; a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adott, hanem a’ maga valóságos Testit, vérit. Vegyétek, és egyétek, ez az én Testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a’ sidók, azért hit nélkül maradának, némely Tanítványok-is ebben meg ütközzvén, oda hagyák Christúst. Ebből a’ mostaniak-is érthetnek, ha ők-Jésussal járnak-é, vagj a’ szökevény tanítványokkal.”¹⁴</p>
---	---	--

A táblázatban közölt szemelvényen jól látszik: bár vannak „közös” részek, az ezeket közvetlenül követő mondatok csak Kelemen Didák 1721-es és Bernárd Pál 1735-ös beszédében szerepelnek, Pázmánynál nem.

Igazolható az is, hogy Pázmány műve is a közvetlen források közé tartozott:

¹² PÁZMÁNY 1898, 394–395.

¹³ BERNÁRD 1735, 11.

¹⁴ KELEMEN 1721, [6].

Pázmány	Bernárd	Kelemen, 1721
<p>Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltja: <i>Quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum?</i> Mint adhattya ez nekünk az ő Testét, hogy megegyük? Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, és azt felellyed: a mint egy darab sárból egész embert formáhatott; a mint semmiből mindent alkothatott egy mondással, oly könnyű néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum</i>, ez az én Testem, a kenyeret testé változtatni. Moyses idejében, menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt szereznek az Oltári-szentségnek? ¹⁵</p>	<p>Ha azért tusakodik okosságunk és azt kiáltja <i>quomodo potest hic nobis Carnem suam dare ad manducandum</i>, mint adhattya ez nekünk az ő testét hogy megegyük? Sz. János 6. rész. 53. vers. Emlékezzél az Istennek régi cselekedetirül, es azt felellyed: A mint egy darabb sárból egész embert formáhatot; a' mint semmiből mindent alkothatott egy mondással, olly könnyű néki a' maz mondással. <i>Hoc est Corpus meum</i> ez az én testem, a' kenyeret testé változtatni. Moyses idejében menyi csudálatosságokat cseleküvék Isten, mellyek hitelt Szereznek az oltári szentségnek! ¹⁶</p>	<p>„Ha azért tusakodik okosságunk, és azt kiáltja: <i>Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?</i> mint adhattja az ő testit, hogy megegyük? emlékezzél Istennek régi csuda tételiről, és azt felellyed: a' mint egy darabb sárból egész embert formáhatott, a' mint semmiből mindent alkothatot egy mondásával; oly könnyű néki ama mondással, <i>Hoc est Corpus meum</i>, ez az én Testem, a' kenyeret testé változtatni.”¹⁷</p>

A táblázatban közölt szemelvény szerint az egyező részeket közvetlenül követő mondatok csak Pázmány és Bernárd művében szerepelnek, Kelemennél nem.

Akad arra is példa, hogy két forrást – esetünkben Pázmány Kalauzát és Kelemen Didák 1721-es beszédét – kisebb egységekben, váltva kompilált Bernárd. Ennek a sajátos átvételtípusnak szemléltetéséhez először az Ocskay György által is közölt sajátosságokra is érdemes felhívni a figyelmet. A szerző 1982-es tanulmányában – többek között – az alábbi szövegrészeket hasonlította össze, hangsúlyoz-

¹⁵ PÁZMÁNY 1903, 125.

¹⁶ BERNÁRD 1735, 12.

¹⁷ KELEMEN 1721, [5].

va Kelemen Didák aktív szerepét¹⁸ az átvételekben.¹⁹

Pázmány	Kelemen, 1721
„Szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat ígérne, és az arany-forintok képét adná; ha vadászattyában fogott szép nyúl-húsrá híjna, és az asztalra nyúl-hús képet tenne: köszönhetnéd a jó tartást. ” ²⁰	„Szép dolog vólna, ha valaki ebédre hína, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytől száz mély földnire valahol bor vólna; köszönhetnéd a jó tartást. ” ²¹

A Pázmány-, illetve Kelemen-változatot egybevetve Bernárdéval, mindkét esetben találhatóak egyezések a szövegben:

Kelemen, 1721	Bernárd
„Szép dolog vólna, ha valaki ebédre hína, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytől száz mély földnire valahol bor vólna; köszönhetnéd a jó tartást. ” ²²	„(...) szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat ígérne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hína, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távul valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál. Köszönhetnéd a jó tartást. ” ²³

Pázmány	Bernárd
„Szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat ígérne, és az arany-forintok képét adná; ha vadászattyában fogott szép nyúl-húsrá híjna, és az asztalra	„(...) szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat ígérne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hína, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna

¹⁸ Ocskay bizonyítja, hogy Kelemen saját ismeretanyagával egészítette ki Pázmány szövegét a Heliogabalus-exemplum szerepeltetésével. (OCSKAY 1982, 445–446.)

¹⁹ OCSKAY 1982, 445.

²⁰ PÁZMÁNY 1898, 387–388.

²¹ KELEMEN 1721, [8].

²² KELEMEN 1721, [8].

²³ BERNÁRD 1735, 9.

nyúl-hús képet tenne: köszönhetnéd a jó tartást. ²⁴	elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál. Köszönhetnéd a jó tartást. ²⁵
---	--

Ha az 1721-es Kelemen- és a Pázmány-szövegek Bernárddal való egyezéseit egybevetjük, megfigyelhető, hogy a Bernárd-szövegrész kompiláció – váltott forrásokkal. Az alábbi táblázatban betűhív átírással folyamatos szöveget közlök, ám tipográfiai jelölésekkel szemléltetem a különböző szövegből származó átvételeket. Az azonos forráson alapuló részeket azonos cellában, azonos „tömbben” helyeztem el.

Pázmány	Bernárd	Kelemen
<p>„Szép dolog vólna,</p> <div data-bbox="304 891 608 1025" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ha ki néked száz aranyat ígérne, és az arany-forintok képét adná;</p> </div> <p>ha vadászattyában fogott szép nyúl-húsrá híjna, és az asztalra nyúl-hús képet tenne: köszönhetnéd a jó tartást.²⁶</p>	<p>„(...) szép dolog vólna,</p> <div data-bbox="644 891 948 1025" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ha ki néked száz aranyat ígirne, és az arany forintok képét adná.</p> </div> <div data-bbox="644 1059 948 1462" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>Ebédre hina, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál.</p> </div> <p>Köszönhetnéd a jó tartást.²⁷</p>	<p>„Szép dolog vólna,</p> <div data-bbox="984 1025 1287 1462" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytül száz mély földnre valahol bor vólna;</p> </div> <p>köszönhetnéd a jó tartást.²⁸</p>

²⁴ PÁZMÁNY 1898, 387–388.

²⁵ BERNÁRD 1735, 9.

²⁶ PÁZMÁNY 1898, 387–388.

²⁷ BERNÁRD, 1735, 9.

²⁸ KELEMEN 1721, [8].

A Kelemen–Bernárd egyezést részletesebben vizsgálva szó szerinti átvételt és sorrendi cserét egyaránt alkalmazott a kompilátor:

Kelemen	Bernárd
<p>ha valaki ebédre hína, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbe,</p> <p>s-keményen kínálna, hogy egyél,</p> <p>borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytől száz mély földnire valahol bor vólna;</p>	<p>Ebédre hina, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődbe,</p> <p>borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távúl valahol bor vólna.</p> <p>keményen kínálna, hogy egyél igyál.</p>

Az átvételek kutatói rendszerezése nyomán létrejövő ábra azt a látszatot kelti, hogy a szövegek szorosán „egybefonódnak”. Filológiai szempontból tehát mindenképpen helytálló az a Helmeczi-megállapítás, amely a Kalauzhoz kapcsolja a Kelemen Didák és Bernárd Pál néven jegyzett műveket, fontos azonban megállapítani, hogy a két szöveg között ennél szorosabb filológiai kapcsolat van. Hogy ez mennyire számít plagizálásnak, az már a korszakban is más-más megítélés alá esett: Kecskeméti Gábor számos olyan protestáns halotti beszédre hivatkozott, melyek szintén „genetikus” kapcsolatban álltak egymással.²⁹ Nádudvari Sámuel kompilációjára a kortársak is hivatkoztak,³⁰ Tyukodi Márton hasonló eljárására maga a szerző is utalt előszavában. A fentiek ismeretében tehát korántsem tekinthetjük kimondottan katolikus sajátosságnak a kompilációt. A fenti ellenérvként felsorakoztatott adatokon túl a kompilációt érintő kimondott-kimondatlan – sőt, olykor mint Helmeczi példája is mutatja, felekezeti színezetű – vádakra Stankovátsi Lipót ferences szerzetes felelt meg legszellemesebben saját beszéde kapcsán 1789-ben: „Nem is félek, hogy ezért lopással vádoltassam: mert nem lopjuk azt, a’ mit örökségül vettünk a’ mi régi atyáinktól.”³¹

²⁹ KECSKEMÉTI 1998, 196–198.

³⁰ S. SÁRDI 1992, 92.

³¹ STANKOVÁTSI 1789

BIBLIOGRÁFIA

- BERNÁRD 1735
BERNÁRD Pál: *Lelki beszélgetés*. Kassa, 1735.
- GNATERETH 1741
Melianus GNATERETH [HELMECZI KOMORÓCZI István]: *Igazság paizsa*. Miaburg [Utrecht], 1741.
- HARGITAI 2001
HARGITAI Andrea: Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi. *ItK* 2001. 638–656.
- KECSKEMÉTI 1998
KECSKEMÉTI Gábor: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*. Budapest, UNIVERSITAS, 1998 (Historia Litteraria, 5).
- KELEMEN 1721
KELEMEN Didák: *Úrnapi beszéd*. Pozsony, 1721.
- KELEMEN 1729
KELEMEN Didák: *Buza Fejek*. Kassa, 1729.
- OCSKAY 1982
OCSKAY György: Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban. *ItK* 1982. 436–448.
- PÁZMÁNY 1898
PÁZMÁNY Péter bibornok, esztergomi érsek összes munkái. Budapest, 1898.
- PÁZMÁNY 1903
PÁZMÁNY Péter: *Hodogeus. Igazságra vezérlő kalauz*. S. a. r. KISS Ignác. A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Hittudományi Kara, Budapest, 1903, (Pázmány Péter Összes Munkái, 4)
- S. SÁRDI 1992
Hermányi Dienes József szépprózai munkái. S. a. r., jegyz. S. SÁRDI Margit. Budapest, AKADÉMIAI, 1992 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 9)
- STANKOVÁTSI 1789
STANKOVÁTSI Leopold: *Vasárnapokra szolgáló prédikációk*. Győr, 1789.
- TASI 2005
TASI Réka: „Könyü vólna meg-torkolni.” Polémikus hang a 17–18. század fordulóján megjelent katolikus prédikációgyűjteményekben. In: *„Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne.” Tanulmányok a XVI–XIX. századi hitvitáinkról*. Szerk. HELTAI János, TASI Réka. Miskolc, ME BTK, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tsz. 2005. 199–215.

FÜGGELÉK

A cikkben szereplő prédikációk között fennálló kapcsolatok szemtmája

